

ЯК ЦЕ БУЛО

Перемогу офіційно не святкували 20 років

У Дня Перемоги непроста історія. Його то підносили до рангу головного свята країни, а то «опускали» до рівня ветеранських посиденьок. Цей день мав два обличчя – казенно-помпезне та людське, народне. Те, що зі сльозами на очах.

Нині, коли в Україні намагаються перейти від галасливо-помпезного відзначення Дня Перемоги до справжнього вшанування героїв ще живих і померлих, не зайвим буде згадати не лише про подвиги фронтовиків, а й те, як віддячила їм радянська влада одразу після завершення війни. Дедалі більше цинічно замовчуваних десятиліттями подробиць набувають розголосу лише зараз.

Як Сталін скасував свято Перемоги

День Перемоги, як святковий та неробочий, запроваджено Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 травня 1945 року «Про оголошення 9 травня святом Перемоги». Того ж року, 24 червня, у Москві відбувся грандіозний парад Перемоги на Червоній площі. Генералісимум Сталін, як вважають деякі з істориків, не визнавав 9 травня справжнім святом перемоги СРСР у Другій світовій війні, бо його плани завоювання Європи не були реалізовані повністю. Адже радянська армія дійшла тільки до Берліна, а не до Ла-Маншу.

У грудні 1947-го новим указом 9 травня було визнане звичайним робочим днем, що унеможливило парадні та церемоніальні

В очікуванні проходження колони військових, 1 травня 1945 р. Сквер на місці сучасної Театральної площі

рових) держава воліла зайве не згадувати. Указом 1947 року радянський верховний керманіч своєрідно «подякував» колишнім солдатам. З подачі Сталіна було скасовано доплату за ордені та медалі (від 5-10 карбованців за медаль до 50-ти за Зірку Героя). Під приводом відволікти втомлений війною народ від нагадувань про неї фронтовиків позбавили й інших пільг – безкоштовного проїзду в транспорті, безкоштовних комунальних послуг.

Особливо брутальним і цинічним було ставлення до колишніх полонених та оstarбайтерів. На думку Сталіна, полонених слід було ізолювати від суспільства, оскільки вони були свідками величезних поразок Червоної Армії на початку війни й заважали пропаганді вдовбувати в голови людей міф про безгрішність Сталіна та

духовно надломлених стали жебраками. Вулиці міст, залізничні станції, базари заповнили тисячі прохачів у військовій формі з орденами й медалями. Не прикрашали вони собою міста, та й проголошену партією і урядом турботу про фронтовиків спростовували, породжуючи крамольні думки в головах людей. Коли кількість інвалідів стала критичною, радянська влада вирішила «скоротити» їх кількість шляхом... відбору цього статусу в якнайбільшій частині скалічених під будь-яким приводом. Лише в Україні в 1946-1948 роках цей статус втратили понад 171 тисяча осіб (третина з усіх інвалідів). Микита Хрущов (тоді перший секретар ЦК компартії України) услід за московським керівництвом наказав проводити міліцейські рейди базарами та вокзалами для виявлен-

мом» (з доповіді міністра МВС Круглова 20 лютого 1954 року).

Планували переселяти до інтернатів лише одиноких, але насправді ніхто не розбирався – вивозили усіх, кого зловили. Нерідко під облоги потрапляли й сімейні інваліди, які потім навіть не могли повідомити рідних про своє місцеперебування. У них забирали паспорти та військові квитки. Люди зникали безслідно. З історії відомий так званий Будинок інвалідів Великої Вітчизняної війни на острові Валаам (північна частина Ладозького озера). Там «незручних» солдатів Перемоги, яких звозили мало не з усього союзу, назавжди ховали від сторонніх очей, щоб вони більше не псували картину «щасливого» радянського життя. У цьому інтернаті, як і в інших, підопічні перебували в становищі ув'язнених, не маючи змоги виїхати звідти. Заклади підпорядковувалися МВС. Утри-

відають старожили, новоприбулі поводитися нахабно й зверхньо. Не просто насміхалися над патріотично-національними почуттями місцевих, а ще й доносили на них «куди слід».

Пам'ятає повоенне Рівне й кілька військових парадів. Власне, парадми їх можна вважати відносно. Це були проходження центральними вулицями міста військових підрозділів, розквартированих у Рівному, та проїзд через місто армійських формувань, які поверталися з фронту на місця дислокації. Такий своєрідний парад Перемоги відбувся першого травня 1945 року. На вулиці міста вишло майже все населення, вишикувавшись уздовж головної вулиці Сталіна (нині Соборна). Військовиків засипали квітами, вітали вигуками «Ура!». У серпні 1945 року рівняни так само радісно вітали урочистий марш вулицями міста армійських підрозділів, які визволяли обласний центр у лютому 1944-го, які повернулися до місця дислокації в Рівному.

Рівне перших повоенних ро-

Рівняни зустрічають переможців, 1 травня 1945 р.

поочим днем, що унеможливило паради та урочистості. Так свято Перемоги фактично було скасоване.

Деякі історики та політологи пояснювали це тим, що, мовляв, потрібно було відбудувати країну, тому треба більше робочих днів. Але тим же указом введено новий вихідний – перше січня як новорічне свято. Та й залишилися такі помпезні радянські свята, як 23 лютого, 7 листопада, 1 травня з велелюдними парадями.

Після смерті Сталіна першотравень 1953 року святкували з гуркотом танкових колон і радісними вигуками, а 9 травня було звичайним днем. Лише через 20 років після завершення війни, за любителя усіляких грандіозних урочистостей генсека Леоніда Брежнєва, дню 9-го травня було повернуто святковий, неробочий статус. Почалося творення культу «Великої Перемоги». У 1965-у, було проведено помпезний військовий парад у Москві, який за кількістю техніки перевершував парад 1945-го. Наказано було 9-го травня проводити військові паради та демонстрації в усіх великих містах СРСР. З 1995 року, після розпаду союзу, традиція проведення парадів Перемоги продовжилася вже в суверенних державах. У тому числі й в Україні.

«Пасинки» Перемоги

Після війни про фронтовиків (здебільшого ще молодих і здо-

Вулиці Рівного,
1 травня 1945 р.

радянського військового керівництва. Полонені та оstarбайтери, як ніхто, на власні очі бачили, як насправді живе Європа. За офіційною радянською статистикою, лише 20 відсотків військовополонених, які повернулися до СРСР, отримали право повернутися до родин. Решту кинули в табори, заслання як мінімум на 5 років, відправили на примусові роботи.

Як «зачистили незручних» переможців

Після війни міста і села СРСР заповнили скалічені колишні фронтовики-інваліди. Одні з них намагалися зберегти людську гідність, але чимало травмованих, покинутих родинами й

ня інвалідів-жебраків, щоб потім відправити їх до спеціалізованих інтернатів. Перед відправкою нещасних збирали в певному місці, подали від людських очей. Попри постійні «зачистки» вивезені якись дивом знову поверталися. І раптом буквально за одну ніч інваліди зникли з міст. Це була таємна операція, здійснена НКВД у 1947 році одночасно в усіх великих містах СРСР. На початку 50-х років було створено табори закритого типу, куди переселяли усіх інвалідів, котрі не мають рідних: «...нищенствующие отказываются от направления их в дома инвалидов... самовольно оставляют их и продолжают нищенствовать. Предлагаю преобразовать дома инвалидов и престарелых в дома закрытого типа с особым режи-

мання було жebraцьким, зв'язку із зовнішнім світом – ніякого. Померлих часто навіть ховали без могил, закопуючи в безіменних ямах.

Рівне і Перемога

Рівне, яке належало до так нелюбої радянській владі Західної України, зустріло звістку про Перемогу радісно-насторожено. Щасливі від того, що нарешті закінчилася війна, рівняни підсвідомо очікували нової біди. Ще свіжі були в пам'яті події «визволення» 1939-1941 років. Найбільш критично налаштовані до радянської влади розуміли, що репресії неминучі. І невдовзі найгірші побоювання справдилися. Будні перших повонних років для багатьох рівнян були схожими. Удень працювали на відбудові міста, а вночі здригалися від кожного шереху – чи не приїхав по них «чорний ворон». «Енкаведисти» нищпорили по місту, вишукуючи незадоволеніх радянським ладом, і тих, хто «допомагає бандерівцям». Людей хапали вночі, судили заочним судом у Москві й потайки вивозили до Сибіру, в табори. Натомість до Рівного масово прибували нові партійно-господарські кадри з Росії та сходу України, які часто й оселялися в помешканнях депортованих рівнян. Їм надавали позачергово квартири й призначали на керівні посади. Як розпо-

ків рyботіло портретами Сталіна. Вони були всюди – від державних установ і дитячих садочків до магазинів. Та й пам'ятників вождю наставили. У сквері, де нині Театральна площа, поруч із пивзаводом, у сквері, де тепер ЦУМ-«Еко-маркет», на привокзальній площі біля залізниці, у парку Сталіна (потім Хрущова, біля Палацу дітей і молоді). Як пригадують старожилі, навіть під час сеансів у кінотеатрах слід було вставати, коли на екрані з'являвся Сталін.

Пересічні рівняни День Перемоги до 1965 року відзначали по-різному. У когось в родині воліли не згадувати про це, в когось накривали столи і збирали фронтових друзів, а хтось – мовчки пив горілку і плавав. Після 1965-го почалося масове ходіння на підприємства, у школи і навіть дитсадки ветеранів зі спогадами. Ті, чие дитинство припало на 60-70-і роки, добре пам'ятають, як нудилися під час таких одноманітно-стандартних виступів, де замість правди була гола пропаганда. Щоправда, знаходилися й такі, що відмовлялися виступати після того, як отримували «інструкції», як не сказати зайвого.

Війна в Західній Україні фактично не завершилася 9 травня 1945 року. Загони УПА продовжували боротьбу з «советами» до середини 50-х років. У відповідь тривали репресії. Але це вже інша історія.

Світлана КАЛЬКО